

ТВОРЧИСТЬ ПОЛТАВСЬКОГО БАНДУРИСТА ІВАНА КОВАЛЯ

Любов ГОЛОВНЯ

Органічна складова вітчизняної музичної культури, її цінний набуток — бандурне мистецтво Полтавщини — має багате минуле, чимало сторінок якого й досі невідомі. Їх висвітлення не лише суттєво розширить фактологічну базу явища, а й допоможе повернути призабуті або зовсім неznані імена митців, чий творчі досягнення заслуговують на пильнішу увагу з боку науковців.

Серед діячів бандурного мистецтва Полтавщини, несправедливо обійдених увагою у сучасному українському мистецтвознавстві, вирізняється постать Івана Андрійовича Ковалю (1936—2000 рр.) — віртуозного бандуриста, диригента, хормейстера, автора вокально-інструментальних творів і аранжувань українських народних пісень, талановитого педагога, активного громадського діяча. Головним змістом його діяльності було народне мистецтво, яким він жив і якому служив. Звернення до багатогранної творчості митця у наш час зумовлене не тільки ширим захопленням, глибокою вдячністю і безмежною шаную колеґ, учнів та прихильників його таланту, а ще й знаменною подією — 70-річчям від дня народження музиканта, яке відзначала громадськість Полтави у жовтні цього року.

І. Коваль народився на Дніпропетровщині у селі Лихівці Верхньодніпровського району в родині колгоспника. Ще змалку хлопець виявив неабиякі здібності до музики: натхненно співав з батьками українські народні пісні (особливо подобались Іванкові “Ой у лузі та ще й при березі” і “Ой з-за гори, гори”), підбирав на слух популярні мелодії, цікавився грою на гармошці, мандоліні, скрипці, бубні. Але звуки бандури, на якій грав сусід, вабили його найбільше. Дитяче захоплення народнописенною творчістю та інструментом з рока-

ми переросло в усвідомлене бажання стати професійним музикантом. Цілеспрямований, наполегливий юнак робив усе необхідне, щоб заповітна мрія втілилася у життя.

Музичну освіту майбутній фахівець здобуває у Дніпропетровському музичному училищі ім. М. Глінки (1954—1961 рр.), де опановує гру на бандурі у класі Л. Воріної, та Київській

державній консерваторії ім. П. Чайковського (1961—1966 рр.), у якій здібному студентові пощастило зустрітись із такими видатними педагогами як С. Баштан, І. Марченко, Л. Ященко. Високим рівнем виконавської майстерності бандурист-початківець завдячував викладачеві фаху — професору, народному артистові України С. Баштану. На репетиціях, концертних виступах відомого на той час студентського хору “Жайворонки” (художній керівник Л. Ященко) та ансамблю бандуристів кафедри народних інструментів під орудою

І. Марченка допитливий юнак оволодівав елементами диригентської техніки, опанував методику роботи з колективом та прилучався до найкращих зразків української хорової культури. Все це, безсумнівно, сприяло формуванню музичного світогляду та художнього смаку, розвиткові мистецької ерудиції Івана Ковалю, а також визначило основний напрямок його творчої діяльності.

З 1966 року, отримавши диплом консерваторії, 30-річний бандурист вливається в культурно-мистецьку атмосферу Полтави. Тут, на овіяній кобзарськими традиціями землі, розкрилися оригінальними гранями природні обдаровання та професіональна майстерність митця, тут реалізувався його творчий потенціал як диригента-хормейстера, педагога і композитора. Своєю різнобічною і довголітньою (понад три десятиріччя!) працею він

Іван Коваль

зробив вагомий внесок у розвиток бандурного мистецтва Полтавщини.

Перші кроки І. Ковалю у Полтаві пов'язані з ансамблем бандуристів обласної філармонії, який він невдовзі очолив. З ініціативи та за безпосередньою участю Івана Андрійовича було оновлено інструментальний фонд — замінено старі діатонічні бандури переважно роботи полтавських самобутніх майстрів на якісні — хроматичні з механізмом для перемикання тональностей, закуплені дирекцією філармонії на Чернігівській фабриці музичних інструментів. Виконавський склад поповнився новими кадрами вихованців вечірньої музичної школи та музичного училища. Збагатився репертуар: до концертних програм включалися не лише обробки народних пісень, як практикувалось у попередні роки, а й твори вітчизняних класиків та сучасних композиторів (“Пливе човен” М. Лисенка, “Концертні варіації” К. Мяскова, “Поєма про Україну” О. Александрова, “Тече річка” Д. Циганкова, “Лелеченьки” О. Білаша з кінофільму “Сон”, “Чуєш, брате мій” обробка О. Мінківського, “Слався, Вкраїно!” К. Данькевича на слова Л. Новицького та ін.), залучалися до створення оригінальних композицій місцеві композитори й поети (так у колективі з'явилися пісні В. Міщенка “Бригадир наш жениться”, “Гарні полтавські дівчата” на вірші Д. Бакуменка та М. Пойдеменка і Г. Замайя “Полетімо, орле!” на слова А. Пашка й ін.). Значно розширилася і географія концертних виступів колективу.

Поєднуючи функції хормейстера та педагога-бандуриста, І. Коваль особливо звертав увагу на вокальну й інструментальну підготовку учасників ансамблю. З одного боку, він домагався від колективу чистоти інтонування, виразності співу, чіткості дикції, оволодіння навичками ланцюжкового дихання, розширення голосового діапазону, а з іншого, — піклувався про вільність ігрового апарату, постановку рук, культуру звуковедення, нюансування, опанування різних прийомів гри на бандурі, вільне користування механікою й регістрами інструмента. Завдяки систематичній, ретельно продуманій роботі художнього керівника ансамблісти поступово отримували ту основу, яка необхідна у виконавській практиці.

Водночас предметом невтомних турбот Ковалю-диригента був музичний твір, його

зміст та внутрішня сутність. Слід віддати належне надзвичайній музикальності митця, яка проявлялася у дивовижній природності звучання кожної пісні чи інструментальної п'єси, що виконувалися бандуристами. Він тонко відчував і, головне, добре знав як спрямувати звуковий потік, як відтворити виконавськими можливостями ансамблю драматургію композиції. З цього приводу краєзнавець В. Мартусь писав: “коли солістка Л. Ісай в хоровому та інструментальному супроводі ансамблю виконує “Степом, степом” (музика А. Пашкевича, слова М. Негоди. — Л. Г.), здається, що більш виразно, ніж коли б то не було, бачиш матір, котра жде свого солдата ... Ось саме це — вміння крізь трагічне побачити піднесене, художньо переконливо його прочитати своєю мовою ансамблю бандур і дає підставу говорити про виконання “Степом, степом” на такому професійному рівні, якого не досягнув жоден з відомих мені виконавських колективів” [5; 3].

Мистецький талант та самовіддана праця Івана Андрійовича сприяли стрімкому професійному зростанню колективу. За визначні здобутки на терені культури І. Коваль був нагороджений медаллю “За доблестний труд” (1969 р.), удостоєний звання Заслуженого артиста УРСР (1973 р.), відзначений грамотами, а його колектив став лауреатом обласних премій, учасником республіканських та всесоюзних фестивалів народної творчості й оглядів художньої самодіяльності, здобув пошану і любов земляків, популярність в Україні та за її межами.

Невгамовний ентузіаст, сповнений нових планів і задумів, прагнув перетворити ансамбль на “високопрофесійну мішану капелу — тим самим відродити колишню славу полтавських бандуристів” [3; 3]. Здавалося, що ініціативність, відданість справі, працелюбність художнього керівника будуть гідно оцінені й підтримані дирекцією філармонії. Та, на превеликий жаль, вона мала протилежну позицію, яку досить влучно охарактеризував ведучий концертів колективу І. Галін: “в час освоєння космосу (!) бандури ні до чого, мовляв, тільки клопіт з ними” [3; 3]. Чим викликає таке ставлення до інструмента, залишається загадкою. Можливо, час і

наполегливий пошук дадуть відповідь на це запитання.

Утім, відомо, що на ґрунті розходжень у баченні подальшої долі ансамблю між І. Ковалем і керівництвом закладу виникали гострі суперечки, які серйозно ускладнювали, а інколи й унеможлилювали роботу. Керівникові довелося піти з філармонії. Відтоді поступово почав згасати й ансамбль. Адміністрація установи спочатку призначала бандуристам керівників-хормейстерів, які не знали виконавських можливостей інструмента й не розуміли специфіки бандурного мистецтва, а згодом повністю розформувала ансамблів по лекторських бригадах та інших філармонійних колективах, пояснюючи власні дії необхідністю економити кошти.

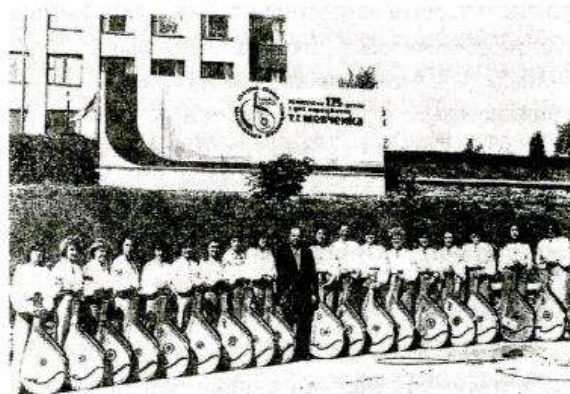
У серпні 1973 року І. Коваль відгукується на пропозицію директора Полтавського державного музичного училища ім. М. Лисенка Б. Ландаря і переходить на викладацьку роботу. Із запалом береться до справи: проводить індивідуальні заняття з майбутніми фахівцями-бандуристами, викладає курси диригування й аранжування, керує студентським ансамблем бандуристок, читає лекції з методики гри на інструменті. Дещо пізніше — з 1975 по 1977 роки — завідує відділом народних інструментів.

Головну мету педагогічної діяльності І. Коваль вбачав у максимальному розкритті творчих здібностей молоді, передачі їй багатой духовної спадщини нашого народу, розвитку потреби і здатності сприймати, розуміти й примножувати надбання минулого, вихованні патріотичних почуттів. Найефективнішим засобом її реалізації, на думку педагога, є опанування українських народних пісень, а також творів, що сюжетом і формою близькі до народних, оскільки їм властиві життєвість змісту, образна виразність, велика сила емоційного впливу, яскравий національний колорит. Тому у викладацькій практиці Іван Андрійович завжди використовував такий матеріал як навчальний, виконавський та ілюстративний.

Загальновідомо, що значимість роботи педагога виявляється у реалізованості та досягненнях його вихованців. І. Коваль міг заслужено пишатися своїми учнями, серед яких лауреат республіканського конкурсу виконавців на народних інструментах Р. Черногуз,

співак І. Василенко, викладач музичного училища Н. Тимошенко, представник молодого покоління сучасного бандурного мистецтва О. Курінний, а також А. Шостака, Т. Харлаєнко, Я. Делія, Н. Крат, Н. Машенко, О. Ананко й багато інших випускників. Усі вони понесли в життя частинку творчої і душевної енергії вчителя, стали його гідними послідовниками.

Особлива гордість І. Ковалю — очолюваний ним, виплеканий його невтомною копіткою працею творчі колективи Полтави. Ще за життя митця вони набули популярності та визнання. Так, ансамбль бандуристів музичного училища, яким диригент опікувався майже 20 років, здобув звання дипломанта і лауреата першої премії на республіканських конкурсах виконавської майстерності студентів середніх та вищих музичних навчальних закладів; хор "Барвінок" навчально-виробничого об'єднання "Електроконтакт" Українського товариства сліпих став неодноразовим учасником фестивалів інвалідів як всеукраїнського, так і всесоюзного значення, здобув почесне звання самодіяльного народного; міська дитяча капела бандуристів обласного відділення Музичного товариства України, яка мала великий успіх у слухацької аудиторії, була окрасою різноманітних концертів, що відбувалися в обласному центрі. За високопрофесійну діяльність, вагомий особистий внесок у розвиток бандурного мистецтва і самодіяльної художньої творчості І. Коваль нагороджений орденом "Знак пошани" (1986 р.), відзначений преміями та подяками дирекції музичного училища, обласної

Ансамбль бандуристок Полтавського музичного училища ім. М. В. Лисенка на обласному святі кобзарського мистецтва у селищі Велика Багачка. Художній керівник І. А. Коваль.

Полтавська міська дитяча капела бандуристів
обласного відділення Музичного товариства
України. Диригент І. А. Коваль.
21 квітня 1986 року.

державної адміністрації і Міністерства культури України.

Не менш важливою сферою мистецької діяльності Івана Ковалю була його композиторська творчість. Учні бандуриста із задоволенням виконували оригінальні твори наставника — сольні та хорові (для жіночого й дитячого колективів) композиції у супроводі бандури: пісні на тексти українських поетів (“Земленько моя” слова В. Бровченка, “Йшли у бій богатирі” вірші Д. Луценка та ін.), обробки й гармонізації народних пісень (“Ой на ставу, на ставочку”, “Дівочий сон”, “Ой гарна я, гарна”, “Ходила я по садочку”, “Козак гуляє”, “Ой у полі верба”...) Практично вся композиторська спадщина митця зберігається у рукописних зшитках, виняток становить лише обробка української народної пісні “Ходить гарбуз по городу”, яка увійшла до навчально-методичного посібника С. Баштана й А. Омельченка “Школа гри на бандурі” виданого 1989 року [2; 102–103].

А ще читання доповідей на методичних семінарах та курсах підвищення кваліфікації для викладачів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів області,

участь у складі журі регіонального (“Юний віртуоз Полтавщини”) і всеукраїнських конкурсів бандуристів (Одеса, 1981 р.; Полтава, 1994 р.), підготовка ансамблю бандуристів до аудіо- й відеозаписів у фонди телерадіокомпанії “Лтава”, керування багаточисельними зведеними колективами бандуристів під час святкових концертів — ось далеко неповний перелік його справ, націлених на пропагування і розвиток бандурного мистецтва краю. Працював Іван Андрійович активно і плідно, не шкодуючи ані власних сил, ані здоров’я.

У час найбільшого творчого піднесення та сподівань тяжка хвороба серця обірвала життя 64-річного музиканта. Іван Андрійович Коваль помер 21 січня 2000 року.

Усі свої знання, вміння і самобутній талант музикант віддавав людям, відкривав їм красу народної пісні й національного інструмента.

Сьогодні ще не повністю усвідомлюються обсяг і глибина творчої діяльності полтавського бандуриста. Але хочеться вірити, що вона посяде належне їй чільне місце в музичній культурі України.

¹ Архів музею “Музична Полтавщина” Полтавського державного музичного училища імені М. В. Лисенка // Папка Івана Ковалю.

² Баштан С., Омельченко А. Школа гри на бандурі. — К., 1989.

³ Галін І. Взяв би я бандуру... — Зоря Полтавщини. — 1990, 12 червня.

⁴ Історія виконавства на народних інструментах (Українська академічна школа) / М. А. Давидов. Підручник. — К., 2005. — С. 384–385.

⁵ Мартусь В. Пісня чотирнадцяти бандур. — Зоря Полтавщини. — 1969, 17 червня.

⁶ Турчина Н. Мовою бандур. — Зоря Полтавщини. — 1967. — 26 листопада.

In this article the author shows first in Ukrainian art science the outstanding life and works of Ivan Koval (1936-2000), who was a highly skilled musician, a talented pedagogue, an experienced choir master, an active public man, an author of numerous vocal works and arrangements of Ukrainian folk songs. Appeal to his many-sided creation nowadays is caused not only by the enthusiasm, gratitude and respect of his colleagues and pupils, but also by the significant event - the 70th anniversary of the musician, which was celebrated in Poltava in October 2006.